

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

Uitdienstbode

Magazine UvA-senioren

Jaargang 14, nummer 1

Er zit muziek in

Met veel plezier gaat de redactie met het eerste nummer van de veertiende jaargang op de ingeslagen weg verder. We hebben de steun van het bestuur, de vormgever en naar we hopen ook van alle lezers. Wat ons betreft mag de vlag uit. Laat de fanfare maar komen.

Tekst: Agnes Schreiner

De inhoud van het voorliggende nummer zit vol met muziek, met toeters en bellen. We kunnen ons het geluid voorstellen van de ambulancesirenes in Thomas van Guliks lezing over het Binnengasthuis toen dat nog ziekenhuis was. Uw hoofdredacteur a.i. doet verslag. In het verslag van Jan Simons van de lezing van Robbert Dijkgraaf over de ontwikkeling van wetenschappen is het geluid voorstelbaar van een loeiende motor en een piepende rem. Het thema muziekgeschiedenis krijgt in het gesprek dat Lidie Koeneman met Bert van der Schoot voert, een prominente plek, alsook de geometrie. Het door Van der Schoot ontworpen woonhuis bood gelegenheid om de toonklok van Peter Schat te installeren.

De klap op de vuurpijl komt met de lezing van Ruud Bergamin over jazz en klassieke muziek. VOX-POP veranderde in een ware muziektempel want Bergamin illustreerde alle verschillen en overeenkomsten met evenzovele muziekfragmenten. Onze vaste muziekcriticus Willem Korthals Altes doet verslag. Dat luidruchtig demonstreren van alle tijden is, bewijst de foto die John Kleinen selecteerde. In een steeds terugkerende bijdrage over UvA-Erfgoed slaat Marian Schilder nog eens flink op de trom om de ondervetegenwoordiging van vrouwen te benadrukken onder de professorenportretten en de portretschilders. Plechtige muziek en gepaste stilte horen bij de excursie naar het Nationaal Holocaustmuseum, verslagen door Jan Simons. Het bestuur luidt de zomer in.

De *Uitdienstbode* wordt nu uitsluitend digitaal uitgegeven. Met de nieuwe vormgeving zal het printen niet meer gemakkelijk gaan. Niet alleen om de kosten te drukken maar ook in het kader van meer duurzaamheid hebben de redactie en het bestuur besloten om ook geen bewijsexemplaren meer te printen om te versturen naar iedereen die meegewerkt heeft aan het desbetreffende nummer. Ook niet aan onze subsidiegevers en sponsors. Daar staat tegenover dat de pdf, zoals altijd, te downloaden is en het gemak biedt om er naar believen doorheen te scrollen en desgewenst de lettergrootte aan te passen. Helaas was de link naar de onlineversie van 13.3 een paar maanden buiten werking. Daarnaast verdween het archief met alle vorige afleveringen van de *Uitdienstbode* van de webpagina van de UvA-seniorren. Ons is beloofd dat dit in orde gaat komen.

Colofon

Hoofdredacteur a.i. Agnes Schreiner

Redactie Marijke de Groot, Lidie Koeneman, Madzy Koudstaal, Menno Polak, Jan Simons, Ria Winters

Fotografie Madzy Koudstaal, tenzij anders vermeld

Foto omslag (voor- en achterzijde) Luca Jansen
(opening Academisch Jaar 2023)

Vragen of opmerkingen?

Stuur een e-mail naar uva.uitdienstbode@gmail.com

Inhoud

Jaargang 14, nummer 1

4

Over Thomas van Gulik
De bakermat van het academisch ziekenhuis
Agnes Schreiner

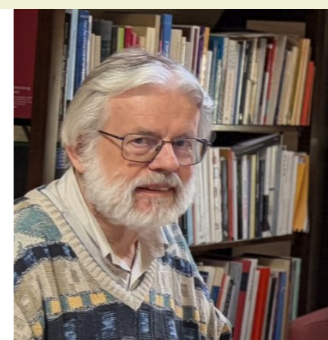
8

Over Robbert Dijkgraaf
Gaspedaal en rem
Jan Simons

12

Met Bert van der Schoot
Het hoorbare zichtbaar
Lidie Koeneman

16

Over Ruud Bergamin
Jazz en klassiek
Willem F. Korthals Altes

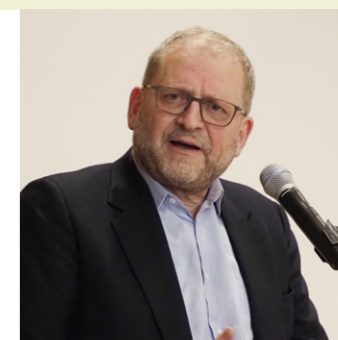
20

UvA-Erfgoed
Amsterdamse Joffers in de UvA-collectie
Marian Schilder

24

Het Nationaal Holocaustmuseum
De doden blijven onder ons
Jan Simons

En verder

2 Van de redactie 7 Van het bestuur 7 Agenda 11 In beeld 19 UvA-nieuws

Lezing van Thomas van Gulik in VOX-POP, 12 januari 2026

De bakermat van het academisch ziekenhuis

Dankzij een reprise van de excursie van vorig jaar november kon iedereen die toen was uitgeloot of zich niet had aangemeld, in januari de nieuwe Universiteitsbibliotheek alsnog bezoeken. Maar het werd wat het lezingenprogramma betreft geen een-op-een reprise.

Verslag: Agnes Schreiner

Sijbolt Noorda, spreker van de eerste keer, moest onverhoopt afzeggen. Maar gelukkig bewerkte hij zijn inleiding over vijftig jaar BG-terrein bij de novemberexcursie voor het vorige nummer van de *Uitdienstbode*. Het bestuur vond Thomas van Gulik, emeritus hoogleraar Chirurgie aan het AUMC (locatie AMC) bereid om het stokje over te nemen. Hans de Vries beweerde in zijn welkomstwoord dat Van Gulik nauwelijks nog introductie behoefde. Hij trad voor de UvA-senioren al twee keer eerder op, in het Theatrum Anatomicum van de Waag (maart 2017) en op het WG-terrein (augustus 2022). Nu dan op het BG-terrein, volgens De Vries “de bakermat van de academische geneeskunde van Amsterdam”. Van Gulik heeft zich toegelegd op de geschiedenis van de Amsterdamse

geneeskunde en publiceerde in 2013 *Amsterdamse anatomische lessen ontleed* en in 2019 met anderen *In het voetspoor van Blasius. Een wandeling langs 350 jaar medische zorg en opleiding in Amsterdam*. Zijn powerpointpresentatie was een feest. Van Gulik toonde alle ontwikkelingen van het ziekenhuiswezen op het BG-terrein aan de hand van gedetailleerde plattegronden en veel foto's, die zijn lezing 'Van Gasthuis tot Chirurgisch Theater' geweldig illustreerden. We kregen zelfs een videofilmje te zien van een ambulance die met loeiende sirenes over de Grimburgwal naar de eerstehulp post aan de Vendelstraat scheurde.

Binnen Buiten

Het Binnengasthuis begon als Sint Pieters Gasthuis dat oorspronkelijk aan de Nes gevestigd was, maar betrok – na een fusie met het Onze Lieve Vrouwegasthuis (destijds gelegen aan de Nieuwezijds Voorburgwal) – in 1582 het terrein waar tot de Alteratie van 1578 kloosters gevestigd waren. Het werd later 'binnen' genoemd omdat er ook een gasthuis buiten de stad was, het Pesthuis, dat na het verdwijnen van deze zeer besmettelijke ziekte Buitengasthuis ging heten. Met de bouw van het Zusterhuis en twee nieuwe klinieken – de Interne Kliniek met een mannen- en een vrouwenafdeling aan weerszijden van een ronde uitbouw met twee boven elkaar gelegen collegezalen en de Chirurgische Kliniek er tegenover – ontstond eind negentiende eeuw de plattegrond die nu nog herkenbaar is.

Eerste Tweede

De Chirurgisch Kliniek aan de Vendelstraat werd omgedoopt tot Tweede Chirurgische Kliniek nadat een aparte, eerste kliniek aan de Grimburgwal werd gegund aan Otto Lanz (1865-1935). Door het bestuur werd zo een professorale ruzie bezworen. In de tweede kliniek zwaaide Jacob Rotgans (1859-1948) de scepter over de collegezaal annex operatieruimte. De zaal heet nu het ►

Door het bestuur werd zo een professorale ruzie bezworen

Chirurgisch Theater tijdens de renovatie. Foto Wikimedia Commons.

Thomas van Gulik bij zijn diapresentatie.

Chirurgisch Theater en fungeert als een representatieve ruimte. Om aan de arbeidswetgeving te voldoen moesten er bij de renovatie twee rijen collegebanken tussen-uit om zo meer knieruimte te realiseren.

Schedelresten

In medisch opzicht gebeurde er weinig meer na 1981. Het BG was naar Zuid-Oost vertrokken om daar met het Wilhelmina Gasthuis (WG) het Academisch Medisch Centrum (AMC) te vormen. Na de fusie van de academische ziekenhuizen van de UvA en de VU werd het in 2018 omgedoopt in Amsterdams Universitair Medisch Centrum (AUMC). Wat er in de tussenliggende tijd van 1981 tot de oplevering van de gebouwen voor de Universiteitsbibliotheek op het terrein allemaal plaatsvond wist menig UvA-senior in de zaal bij de gelegenheid tot vragen aan te dragen: de komst van PSCW in gebouw 5,

toen in gebouw 3, en weer terug naar gebouw 5; afdelingen van Rechten; filosofen in het Zusterhuis; CREA1 met het legendarische CREA-café in BG2; CREA2 met de studentenorganisaties aan de Vendelstraat. En dan vragen de UvA-senioren – als voormalige vaste bezoekers – natuurlijk ook naar het gebouwtje van de Academische Club. Van Gulik vertelde over het gebouw met de markante klok dat het voor iedereen duidelijk was wat er bedoeld werd als men over iemand zei dat diegene ‘onder de klok liep’: het was de polikliniek dermatologie en venerische ziekten. Voor Van Gulik en voor de geneeskunde is het natuurlijk nog de moeite waard om stil te staan bij de grafresten uit 1615 die gevonden zijn bij het uitgraven van de fietsenkelder onder de nieuwe Universiteitsbibliotheek. Er wordt samen met archeologen van de Gemeente Amsterdam en van de UvA onderzoek gedaan naar de doodsoorzaken. ◀

Chirurgisch Theater na de renovatie. Foto Ronald Tilleman.

Meldt u aan, meldt u af!

We zijn het jaar begonnen met een drietal zeer geslaagde bijeenkomsten met veel aanmeldingen. Bij de voordracht van Robbert Dijkgraaf was de ruimte in VOX-POP nauwelijks toereikend, voor de jazzlezing van Ruud Bergamin was de opkomst groot en bij het bezoek aan het Nationaal Holocaustmuseum waren er 75 aanmeldingen voor vijftig plaatsen en moest er helaas weer geloot worden. Bij excursies zijn er bijna altijd meer aanmeldingen dan plaatsen. Dat heeft onder andere geleid tot de opmerking van leden dat we meer plaatsen (dus een grotere ruimte) zouden moeten reserveren voor populaire activiteiten. Helaas is dat vaak niet mogelijk, want we zijn altijd afhankelijk van de omvang van de ruimte bij de bezoeken instelling. Dat was zo bij de bezoeken aan de Universiteitsbibliotheek, De Nederlandsche Bank en het Nationaal Holocaustmuseum. Ook bij de boottocht konden er echt niet meer mensen mee. Naast de capaciteit spelen de extra kosten bij een groter aantal deelnemers voor koffie, thee en borrel op andere locaties een rol.

Maar u kunt als lid ook meehelpen de capaciteit optimaal te gebruiken en de kosten te beperken door u tijdig af te melden als u na aanmelding onverwacht toch verhinderd bent. Bij excursies kan dan hopelijk nog een ander uw plaats innemen en bij voordrachten kan de bestelling voor koffie, thee en borrel mogelijk nog bijgesteld worden. Helaas heeft het bestuur moeten constateren dat niet iedereen zich hiervan bewust is, ondanks ons dringende verzoek in de uitnodiging. Het zou vervelend zijn als wij een aanmelding zouden moeten weigeren, omdat het betreffende lid zich bij een of meer vorige gelegenheden niet (tijdig) heeft afgemeld. Indien u zich echt niet vóór de bijeenkomst kon afmelden, horen wij daarom zo nodig later via senioren@uva.nl toch graag de reden voor het niet verschijnen. De gevolgen van het niet komen opdagen zijn voor zowel de leden die uitgeloot zijn en onze financiën erg vervelend. Ten slotte, wat prettig nieuws. Het programma tot de zomer ziet er als volgt uit: 20 mei in VOX-POP een voordracht van Bruno Verschuere ‘Wat telt, wat verblindt, wat werkt: Naar betere forensische beslissingen’ en 7 juni het concert van het UvA-orkest J.Pzn. Sweelinck. En dan op 26 augustus de zomere excursie waarvoor de definitieve datum en bestemming nog niet vaststaan.

Namens het bestuur van de UvA-senioren,
Kees Piena, voorzitter

Agenda

7 juni

UvA-Orkest J.Pzn Sweelinck

26 augustus (onder voorbehoud)

Zomere excursie

23 september (onder voorbehoud)

Vierde lezing

Lezing van Robbert Dijkgraaf in VOX-POP, 9 februari 2026

Gaspedaal en rem

De wetenschap is vandaag de dag te vergelijken met een auto waarvan tegelijkertijd het rem- en het gaspedaal worden ingedrukt, aldus Robbert Dijkgraaf, nu universiteitshoogleraar Wetenschap en maatschappij in internationaal perspectief en daarvoor hoogleraar Theoretische natuurkunde, president van de KNAW, directeur van het Institute for Advanced Study in Princeton (USA) en minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kabinet-Rutte IV.

Verslag: Jan Simons

Uit het hoofd en met de bekende Brinkman-*shuffle* liet Dijkgraaf zijn licht schijnen over de benarde positie waarin de wetenschap zich nu onder meer door de opkomst van populisme bevindt. Paradoxaal genoeg is de druk waaronder de wetenschap vandaag staat het gevolg van haar succes. De wetenschap bloeit als nooit tevoren. Ontdekte zij in de vorige eeuw de bouwstenen van de werkelijkheid zoals het atoom, het gen, DNA, de bit en het algoritme, dan

ging zij daarmee in deze eeuw aan de slag om nieuwe bouwsels te creëren zoals kunstmatige intelligentie, synthetisch leven, en slimme materialen. Met behulp van kunstmatige intelligentie gaat wetenschappelijk onderzoek nu tienmaal zo snel als vroeger, nooit eerder werkten zoveel wetenschappers aan onderzoek en dankzij nieuwe communicatie- en informatietechnologieën zijn hele continenten daarbij betrokken geraakt. China is daar een voorbeeld van. De wetenschap beleeft een ware renaissance.

In alle haarvaten

De wetenschap is ook steeds meer in de haarvaten van de samenleving doorgedrongen. Er is geen beleids-terrein meer waar geen wetenschappelijke onderbouwing wordt gevraagd, zoals klimaat, stikstof, volksgezondheid, landbouw, asiel. Wetenschap en techniek dringen ook steeds meer de dagelijkse leefwereld binnen in de vorm van kunstmatige intelligentie, smartphones, implantaten, synthetisch leven, nieuwe stoffen en slimme materialen. Maar dit succes heeft ook een keerzijde. De verwetenschappelijking van de politiek leidt ook tot politisering van de wetenschap: wetenschappelijke adviezen worden al snel 'D66-adviezen' genoemd en de objectiviteit en onpartijdigheid van instellingen als bijvoorbeeld het RIVM worden in twijfel getrokken. De kritiek richt zich echter meestal niet zozeer op de kennis waarop adviezen zijn gebaseerd maar op de consequenties die deze adviezen voor beleid en gedrag zouden moeten hebben. Niet langer wordt het communisme als de belangrijkste vijand van het kapitalisme gezien, maar de wetenschap die pleit voor beperking van de CO₂-uitstoot of regulering van technologie. De aanwezigheid van wetenschap en technologie in het dagelijkse leven leidt ook tot dystopische gevoelens omdat gebruikers de werking van nieuwe technologieën niet begrijpen en het gevoel krijgen geen vat meer op de ontwikkelingen te hebben. Dit roept weerstand op. ▶

De wetenschap beleeft een ware renaissance

Robbert Dijkgraaf

Wetenschappelijke adviezen worden al snel ‘D66-adviezen’

Het meest onder vuur

Niet toevallig liggen de wetenschappen die zich met maatschappelijke ontwikkelingen bezighouden, zoals de sociale wetenschappen en de geesteswetenschappen, het meest onder vuur. Hele onderzoeksgebieden die te maken hebben met klimaat, volksgezondheid of sociale ongelijkheid worden in de ban gedaan, de academische vrijheid wordt ingeperkt en universiteiten en onderzoeksinstituten worden financieel klemgezet. Zorgelijk is dat wetenschappers bepaalde onderzoeks-terreinen gaan mijden of zich niet roeren omdat hun eigen onderzoeksgebied nog buiten schot gebleven is. Wetenschappelijk onderzoek wordt vooral beoordeeld op zijn waarde voor het economische concurrentievermogen of voor de nationale veiligheid. Samenwerking met landen die minder met ons gemeen hebben wordt ontmoedigd. De VS hebben zich onder Trump uit de World Health Organisation, de UNESCO en 66 andere samenwerkingsverbanden teruggetrokken.

Polarisatie

De weerstand tegen wetenschap wordt ook gevoed door toenemende polarisatie in de samenleving die niet meer volgens lijnen van klasse of religie verloopt maar langs die van theoretisch en praktisch opgeleiden. Het idee dat onderzoek en onderwijs uiteindelijk iedereen ten goede komt brokkelt geleidelijk af, en het vertrouwen in de wetenschap is ook het grootst onder academisch opgeleiden. ‘Bepaalde politieke stromingen’, aldus Dijkgraaf, willen juist ‘woke’ en ‘indoctrinerende’ universiteiten niet meer financieren. Desalniettemin is

het vertrouwen in de wetenschap – of liever, de wetenschappelijke methode – veel groter dan het vertrouwen in journalisten en politici. Wetenschappers kunnen, anders dan politici, langdurige samenwerkingsverbanden aangaan met wetenschappers die uit politiek of ideologisch vijandige landen komen. Het Antarctic Treaty, dat bepaalt dat de Zuidpool een gedemilitariseerd gebied is waar wetenschappelijk onderzoek kan worden gedaan, komt voort uit zo’n samenwerkingsverband uit de jaren vijftig waarin de VS, de toenmalige Sovjet-Unie en zo’n zestig andere landen samenwerkten. In de Zwitserse CERN-deeltjesversneller werkten al vóór de oprichting van de EEG bijna alle Europese landen samen, waaronder de gezworen vijanden Frankrijk en Duitsland. Nu werken Amerikaanse, Britse en Noord-Koreaanse onderzoekers samen in een vulkanologisch project aan de Chinese grens.

Hoop

Om weerstand te bieden aan de vijandigheid jegens de wetenschap moet volgens Dijkgraaf de wetenschap de samenleving uitleggen hoe ze werkt en wat ze doet. Als minister kreeg hij een budget van tien miljard euro voor wetenschappelijk onderzoek, maar toen hij voorstelde tien miljoen daarvan te reserveren voor een centrum dat de wetenschap in de samenleving zou ‘doen landen’ trok juist dat veel publiciteit. Toch bieden dergelijke initiatieven een uitweg uit de huidige malaise, aldus de universiteitshoogleraar Wetenschap en maatschappij. ◀

Demonstratie op het Museumplein. Foto: onbekend. Nationaal Archief Anefo.

Roepstoeter

ASVA-voorzitter Han Meijer spreekt op 14 september 1966 demonstrerende studenten toe op het Museumplein te Amsterdam. Het plein had toen nog een centrale verkeersweg met de nodige bushaltes.

Tekst: John Kleinen

De aanleiding van het protest was het tekort aan studentenkamers in Amsterdam. Ook studenten van het Amster-

damsch Studenten Corps demonstreerden mee, te herkennen aan hun kaalgeschoren hoofd, een teken van de ontgroening. Al met al was de conclusie van het ASVA-bestuur, zoals die bij het eind van de demonstratie op het Museumplein door Meijer onder woorden werd gebracht, “dat de huisvesting van de studenten even belangrijk is als de bouw van collegezalen en het aantrekken van wetenschappelijk personeel”

en dat “de studentenhuisvesting bij de sociale bouw hoort, waaraan door de regering even hoge prioriteit moet worden toegekend als aan de woningwetbouw”. Kloeke taal.

In gesprek met Bert van der Schoot

Het hoorbare zichtbaar

Wie door de wijk Noord van Apeldoorn wandelt zal aan de Kostverloren een opvallend huis zien: PentA-house. In dit huis woont Bert van der Schoot met zijn partner. Bert was bijna een halve eeuw verbonden met de UvA. Het ontwerpen en laten bouwen van dit huis was de eerste klus waar hij zich na zijn pensioen vol overgave aan heeft gewijd.

Interview: Lidie Koeneman

Bert was een bevlogen docent met een grote betrokkenheid bij de bibliotheek, zo weet ik uit ervaring. Binnen de faculteit en later de afdeling Wijsbegeerte gaf hij altijd duidelijk zijn mening wanneer dat nodig was. In 2014 ging Bert met pensioen, maar hij bleef actief met onderzoek bezig.

Ik zocht hem op in zijn bijzondere huis. We spraken uitvoerig over de UvA-periode en de jaren erna. Een rondleiding door het huis kon niet ontbreken.

UvA-jaren: student en medewerker 1968 – 2014

Je bent in 1949 geboren in de stad Groningen en hebt daar ook op het gymnasium gezeten. In 1968 ging je studeren aan de UvA. Had het vertrek uit Groningen met de keuze van je studie te maken, of wilde je weg uit Groningen?

Er waren twee redenen. Ik ben heel beschermd opgevoed en dan is het goed om met je achttiende op jezelf te gaan staan. En ik wilde muzikwetenschap gaan studeren, in Groningen kon dat alleen als bijvak. Aan de UvA was muzikwetenschap een hoofdvak en Amsterdam was een boeiende plek in 1968.

We begonnen bij muzikwetenschap met twaalf studenten, al gauw vielen er vijf studenten af. Ik ben later ook filosofie gaan studeren, omdat ik muzikwetenschap toen – anders dan nu – geen volwaardige academische studie vond. In die tijd kon je veel langer over je studie doen, dus je deed er van alles bij. Ik was tiendejaars toen ik afstudeerde, maar ik was wel de eerste van mijn jaar.

Heb je zowel in muzikwetenschap als in filosofie doctoraal gedaan?

Nee, ik heb geen doctoraal filosofie gedaan, maar ik volgde wel veel colleges bij filosofie. In 1979 kwam voor mij bij de Interfacultaire Vakgroep Esthetica & Kultuurfilosofie (IVEK) een docentschap in zicht, na mijn kandidaat-assistentie bij deze vakgroep, bij de roemruchte hoogleraar Jan Aler. Over hem valt veel te vertellen, een moeilijke man, maar ik heb als student veel aan hem gehad. Zijn college over de esthetica van Hegel heeft mij definitief naar de filosofie getrokken.

Vijfhoek in de voordeur. Foto: Lidie Koeneman.

Bert van der Schoot achter zijn bureau en twee van de twaalf toonklokramen. Foto: Lidie Koeneman.

Aler ging met emeritaat in 1980 en zijn opvolging heeft jaren geduurd, mede door de Taakverdeling en Concentratie (TVC-operatie) onder Minister van OCW Deetman, een forse bezuinigingsoperatie in het wetenschappelijk onderwijs. Voor filosofie was het plan van Deetman dat er maar drie filosofieopleidingen nodig waren in Nederland, een protestantse (VU), een katholieke (Nijmegen) en een algemene (Utrecht). Dit plan is niet doorgegaan.

Asielaanvraag in Rijnsburg

Filosofie aan de UvA zou dus verdwijnen. De Amsterdamse studievereniging Amfibi organiseerde in augustus 1983 daarop de 'Mars naar Rijnsburg'. Met een bus gingen we – studenten en medewerkers – naar het Spinozahuis in Rijnsburg om daar asiel aan te vragen. We werden opgewacht door Guido van Suchtelen, secretaris van de landelijke Vereniging Het Spinozahuis, en we waren welkom. Vervolgens zijn we naar het ▶

De gemeente Rijnsburg bestaat niet meer, maar filosofie aan de UvA is nooit verdwenen

gemeentehuis gegaan met hetzelfde verzoek. De wet- houder beloofde ons asielverzoek in beraad te nemen. De gemeente Rijnsburg bestaat niet meer, maar filosofie aan de UvA is nooit verdwenen.

Heb je je werk aan de UvA altijd leuk gevonden?

Dat verschilde per periode. Bezuinigingen, reorganisa- ties en alle druk die daarna op ons werd gelegd ... dat zijn heel onaangename periodes geweest. Daar staat tegenover dat ik het inhoudelijk fantastisch vond om voor de faculteit te mogen werken en naarmate die reorganisaties meer achter me kwamen te liggen, werd het alleen maar leuker. Studenten volgen soms vakken omdat het moet, en soms omdat ze die gekozen hebben. In het laatste geval merk je dat ze enthousiaster college volgen.

Had jij bij esthetica veel vrijheid in het onderwijs?

Esthetica en cultuurfilosofie waren er dankzij Aler. De inleidende colleges verzorgde ik in de loop der jaren ook met anderen. Het vak Muziekfilosofie heb ik wel zelf gecreëerd. Dat was er niet. Toen ik met pensioen ging, hield het ook weer op.

Wat jammer. Gaf jij het ook aan studenten muziek- wetenschap?

Jazeker, het vak stond open voor studenten van filosofie, muziekwetenschap en van het conservatorium. Ik heb het ook op het conservatorium gegeven, waar meer materiaal stond, zoals een piano.

Pensioen

In 2014 ben jij met pensioen gegaan.

Ons huis in Apeldoorn was nog niet klaar, ik was daar geregeld, maar ook nog in Amsterdam.

Mijn hele leven aan de universiteit heeft zich bewogen tussen de Maagdenhuisbezetting van 1969 – dat was in mijn eerste studiejaar – en de Maagdenhuisbezetting van 2015 – dat was in mijn eerste pensioenjaar. De filosofen waren in 2015 zeer betrokken bij de bezetting; ik kwam geregeld in het Maagdenhuis en heb daar ook een lezing gehouden. Dat was wel een leuke manier om mijn bestaan bij de universiteit af te sluiten.

Toen jij hier eenmaal woonde, kreeg je weer meer tijd voor onderzoek?

Ik heb sinds mijn pensioen een nieuwe hobby ge- vonden, iets wat ik nooit eerder gedaan had, archief- onderzoek. Dat was helemaal nieuw voor mij en ik ben eraan verslaafd geraakt. Dit begon in 2017, toen ik bij de Internationale School voor Wijsbegeerte (ISVW) meewerkte aan een cursus over de aantrekkingskracht van het fascisme. Ik stuitte toen bij toeval op het ver- haal van het galaconcert van Juliana en Bernhard op 5 januari 1937 en wat je op 4 januari in de ochtendkrant kon lezen, namelijk dat de Nederlandse regering aan de Duitse regering had laten weten dat uitsluitend het Wil- helmus ten gehore zou worden gebracht. Een dag later stond in de krant dat diezelfde regering had besloten dat naast het Wilhelmus ook het Duitse volkslied, in- clusief het Horst Wessellied, zou worden gespeeld. Wat was er gebeurd in die 24 uur? Dat wilde ik uitzoeken. Ik vond documenten die in 82 jaar door niemand waren gezien. Ik onderzocht ook de rol van Walther Boer, di- rigent van de Koninklijke Militaire Kapel, die de leiding had overgenomen van dirigent Peter van Anrooy.

Je publiceerde het boekje Kapitein Walther Boer en het galaconcert en kreeg de smaak te pakken. Wat kwam er vervolgens op jouw pad?

Dat was ook een concertincident, op 5 oktober 1939 in het Concertgebouw, waarvan de details nooit waren uitgezocht. Tijdens de uitvoering van Mahlers *Das Lied von der Erde* gedirigeerd door Carl Schuricht liep een vrouw naar het podium en riep tegen de dirigent: “Deutschland über Alles, Herr Schuricht” en ze liep rustig weg. Er gebeurde daarna niets, niemand ging er achteraan, niemand heeft haar geïdentificeerd. Ik ben gaan uitzoeken wie zij was en wat erachter zat. Bedoelde ze haar steun uit te spreken aan het Hitlerbewind, of juist het tegenovergestelde?

En ben je daarachter gekomen?

Ik vermoed dat zij vooral persoonlijke problemen

had. Ik dook dus weer de archieven in en kwam veel meer opvallende confrontaties tegen in het Concertgebouw. Uiteindelijk is het een dik boek geworden: *Dissonanten in het Concertgebouw* (2025).

Zijn er nog zaken die je graag kwijt wil?

Als je 76 bent kun je je afvragen: heeft deze planeet er iets aan gehad dat ik er driekwart eeuw op rondgelopen heb? Ik vind dat je verplicht bent deze vraag te stellen. Mijn antwoord is ‘ja’, ik kijk tevreden terug op heel verschillende dingen die vaak origineel waren: ik heb een film gemaakt over het Hongaarse muziekonderwijs (mijn afstudeeronderwerp bij muziekwetenschap), ik heb een sonate gecomponeerd en ik beschouw dit zelfbedachte huis eigenlijk als een vervolg op mijn proefschrift *De ontstelling van Pythagoras*, over de ideeëngeschiedenis rondom de gulden snede.

Verder experimenteer ik met AI. Ik voer af en toe gesprekken met AI alsof het een collega is met wie je van alles uitwisselt. AI kan je op ideeën brengen. Sommige beweringen zijn volstrekte kolder, maar ik vind het boeiend om de ‘denkstrategie’ van AI te achterhalen.

PentAhouse

Het wordt tijd voor een rondleiding door het huis. Bert vertelt over zijn fascinatie voor vorm. Over elk raam, elke deur, iedere wand, de vloer, is wel iets te vertellen. De rechte hoek is niet alleenzalmakend, alle hoeken in het huis zijn een veelvoud van 9°. De vijfhoek is de centrale figuur in dit huis, zoals de ramen boven in de tweede verdieping aan beide kanten, het grote perk in de tuin voor, de vier kleine perken aan de achterkant. Op de brievenbus in de voortuin staat een dodecaëder, een regelmatig twaalfvlak dat bestaat uit twaalf vijfhoeken.

De toonklok van Peter Schat

We komen in de studeerkamer op zolder. Uiteraard staan hier rijk gevulde boekenkasten, maar mijn blik wordt vooral getrokken door de twaalf glas- in-loodramen in het dak. De ramen hebben iets magisch. De zon schijnt uitbundig, het zonlicht valt door de ramen en kleurt het tapijt. Ik stel mij voor dat ook bij grijs weer het licht door de glas- in-loodramen mooi zal zijn. Het is de toonklok van Peter Schat, die Bert heeft laten maken.

De dodecaëder op de brievenbus. Foto: Lidie Koeneman.

Alle hoeken in het huis zijn een veelvoud van 9°

Hoe kwam jij op het idee de toonklok van Peter Schat te verwerken in jouw huis?

Ook dat komt voort uit mijn fascinatie voor vorm. Hoorbare vormen worden hier zichtbaar gemaakt. En Peter Schat was een docent van mij. Hij had in 1982 ontdekt dat er precies twaalf drieklanken mogelijk zijn in de twaalftoonsmuziek, als je onder een drieklink elke mogelijke combinatie van twee intervallen verstaat. Normaal vat je een drieklink op als een combinatie van twee tertsen. In dit huis had ik de kans de toonklok te installeren, zoals Schat dat zelf in zijn huis in Amsterdam had gedaan. De twaalf drieklanken worden afgebeeld als een klok. Een mooie illustratie is de korte film *Triangles and triads: the tone clock windows in PentAhouse* (Youtube).

Ik neem afscheid en maak nog een paar foto's van het huis. En van de dodecaëder buiten bij de voordeur. ◀

Archiefonderzoek was nieuw voor mij en ik ben eraan verslaafd geraakt

Lezing van Ruud Bergamin in VOX-POP, 11 maart 2026

Jazz en klassiek

Spelen en luisteren is niet genoeg – wij willen ook graag weten hoe we de muziek die we maken en horen, moeten (be)noemen.

Verslag: Willem F. Korthals Altes

Ruud Bergamin was ooit voor 0,5 fte docent aan de faculteit der Rechtsgeleerdheid, maar is al 25 jaar fulltime jazzmuzikant. Met zijn presentatie bood hij ons UvA-senioren een mooie blik op de verschillen en overeenkomsten tussen 'klassiek' en 'jazz'. Zijn presentatie was bovendien multimediaal, doordat hij zijn woorden met een schat aan muziekfragmenten lardeerde. Dat extra element stelde zijn gehoor duidelijk zeer op prijs. Als je het in een academische omgeving over abstracte begrippen hebt, ontcom je er uiteraard niet aan deze eerst te definiëren. In enge zin omvat klassieke muziek de composities die tussen 1750 en 1812 zijn geschreven.

Maar meestal bedoelen we met die term de muziek in de westerse traditie van de Renaissance tot nu (met alle onderverdelingen die we maken, zoals barok, romantiek, impressionisme etc.). Jazz is veel jonger en begint rond 1900 in New Orleans, als zwarte musici op basis van enkele melodieën gaan improviseren en daarbij nieuwe ritmes gebruiken.

Zijn er grenzen aan de jazz?

Ja, want bigbands en de popmuziek uit de jaren zestig vallen erbuiten. Wel is jazzmuziek niet meer exclusief 'zwart': musici van allerlei kleuren hebben haar geadopteerd. Een belangrijk verschil is dat klassieke muziek zeker sinds ongeveer 1800 steeds meer in detail wordt opgeschreven, waar jazzmuziek op basis van een enkel A4'tje met slechts een melodie wordt gemaakt. Improvisatie speelt daarbij een belangrijke rol. Klassieke muziek wordt, letterlijk, voorgeschreven. Of, zoals Bergamin het uitdrukt, klassieke muziek is componistenmuziek, jazz is muzikantenmuziek. Maar, zo voegt hij eraan toe, is componeren niet ook improviseren, zoals Arnold Schoenberg al zei?

Crossovers

Dat onderscheid wordt gemaakt, wil niet zeggen dat niet ook overlappingen, crossovers en wederzijdse adoptie bestaan. Zo baseren musici zich in jazz en klassiek op dezelfde harmonieën en spelen zij veelal dezelfde instrumenten. Wel is de ritmesectie typisch voor jazz. Het equivalent in de barokmuziek (de continuosectie) was in de loop van de achttiende eeuw niet meer in zwang. Wie zou denken dat de saxofoon een jazzinstrument is, moet bedenken dat dit blaasinstrument al sinds 1840 wordt gebruikt (door Rachmaninov bijvoorbeeld) en pas rond 1930 in de jazz werd geïntroduceerd. Maar jazzmusici hebben aan de saxofoon wel een eigen sound gegeven. ▶

Klassieke muziek is componistenmuziek, jazz is muzikantenmuziek

Ruud Bergamin

De ontwikkeling van de elektrische geluidsapparatuur zorgde voor een revolutie

Tot eind negentiende eeuw was het bewerken van orkestrale composities voor (vierhandig) piano een van de weinige manieren waarop je muziek aan de man kon brengen. De ontwikkeling van de elektrische geluidsapparatuur zorgde voor een revolutie. Zo werd in 1917 de eerste opname van jazzmuziek (gespeeld door een orkest van 'witte' musici!) gemaakt en verspreid.

Alexander Sakharoff in 'Golliwog's Cakewalk'.
Foto: Wikimedia Commons.

Waardering

Toen deze rond 1920 ons land bereikte, waren de reacties niet mals. Matthijs Vermeulen, componist en gevreesd recensent, betitelde de jazzmuziek in *De Muziek* als afval, Willem Pijpers noemde het oud vuil, en Karel Mengelberg sprak van bandeloos musiceren. Maar in het buitenland valt een ruimdenkender houding te bespeuren. Claude Debussy knoopte aan bij de ritmes van de ragtime (in *Golliwog's Cakewalk*). Maurice Ravel, die de Verenigde Staten bezocht en daar George Gershwin ontmoette, schreef het tweede deel van zijn vioolsonate in jazzstijl. Darius Milhaud (bekend van *L'Apprenti sorcier*) liet zich bij zijn bezoek aan New York in 1922 inspireren door jazzclubs en jazzbands en verwerkte dat in zijn ballet *La Création du Monde*. Het omgekeerde gebeurt ook: jazzmusici gebruiken klassieke werken geregeld als uitgangspunt voor hun composities.

Aan het eind van zijn presentatie vraagt Bergamin zich af wat de invloed is van de mogelijkheid opnamen te maken en te horen. Streven wij niet te veel naar perfectie? Gelukkig zijn er musici die weigeren studio-opnamen te gebruiken. Zij willen alleen livemuziek laten vastleggen. En live is nog altijd de beste manier om muziek te beluisteren en te bekijken. Want ook bewegen is in alle muziek een belangrijk onderdeel. Daarin onderscheiden jazz en klassiek zich niet van elkaar. ◀

Honderd jaar Fonetische Wetenschappen in Amsterdam

Op donderdag 2 april 2026 werd in het Bushuis het eeuwfeest van de Fonetische Wetenschappen gevierd waarbij in workshops verschillende aspecten van fonetiek aan de orde kwamen.

Tekst: Madzy Koudstaal

Louise Kaiser, een Nederlandse foneticus die al in 1922 cursussen in toegepaste fonetiek in het fysiologisch laboratorium van de universiteit gaf, kwam aan het hoofd van de leerstoel Fonetische Wetenschappen, na oprichting in 1926.

Verschillende aspecten van die studie kwamen aan bod, onder andere het weer leren spreken van mensen zonder strottenhoofd, de analyse (akoestisch, fysiologisch en neurologisch) van menselijke communicatie en het gebruik van AI in het spraakprogramma Praat (een veel gebruikt programma voor spraakanalyse en -synthese in fonetiek en andere taalkundige gebieden).

De afsluiting van het eeuwfeest 's avonds met een buffet was als een echte reünie waar veel kon worden bijgepraat.

Dia uit de presentatie van Jeannette van der Stelt.

UvA-Erfgoed

Amsterdamse Joffers in de UvA-collectie

Getriggerd door exposities over Lizzy Ansingh en Coba Ritsema, die behoorden tot de Amsterdamse Joffers, vroeg ik me af hoeveel professorenportretten in de collectie van de UvA door Amsterdamse Joffers zijn gemaakt.

Tekst: Marian Schilder

De Amsterdamse Joffers was een club van acht schilderende dames, afkomstig uit gegoe-
de kringen. De meesten waren ongehuwd
en grofweg in de eerste helft van de twintigste eeuw
productief. Het waren, om te beginnen met de oudste:
Marie van Regteren Altena, Ans van den Berg,

Lizzy Ansingh, geportretteerd naar aanleiding van haar 80ste verjaardag in haar atelier, Prinsengracht 1091, 3 maart 1955. Foto: Ben van Meerendonk / AHF, collectie IISG, Amsterdam.

Jo Bauer-Stumpff, Nelly Bodenheim, Lizzy Ansingh, Jacoba Surie en Betsy Westendorp-Osieck. Soms wordt Sorella, een zusje van Lizzy Ansingh, als negende tot de Joffers gerekend. De meesten kenden elkaar van de Rijksacademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam. Na hun opleiding kwamen ze wekelijks bij elkaar op atelierbezoek en presenteerden ze hun werk veelal in groepstentoonstellingen. Stilleven, bloemstuk en portret waren de genres waarin ze zich onderscheidden. Zij waren wel op de hoogte van nieuwe stromingen als impressionisme, expressionisme of kubisme, maar wilden zich daardoor niet laten beïnvloeden. Qua stijl representeerden zij een soort Hollands realisme. Van de acht Amsterdamse Joffers zijn alleen Lizzy Ansingh (1875-1959) en Betsy Westendorp-Osieck (1880-1968) met werken in de portrettencollectie van de UvA ver-
tegenwoordigd.

Zes portretschilderijen van Ansingh

Lizzy Ansingh schilderde vier portretten van mannelijke UvA-hoogleraren, van Lodewijk Bolk (geschilderd in 1921), van Jan Hendrik Scholte (ongedateerd), van Johannes Eilert Grevers (ongedateerd) en van Johannes Jacobus van Loghem (1938). Daarnaast maakte zij een groepsportret met dezelfde Van Loghem met naast hem Willem Abraham Kuenen, Wilhelm August Paul Schüffner, Nicolaas Hendrik Swellengrebel en Emilius Paulus Sniijders (1933), de hoogleraren van het toenmalige Instituut voor Tropische Hygiëne van het Koloniaal Instituut. Of Ansingh portretteren leuk vond? Ze schilderde vooral poppenschilderijen. Met ensceneringen van haar poppen wist zij – in allerlei schilderstijlen – levendige, antropomorfe taferelen op het doek vast te leggen. In een brief uit 1918 klaagde ze over een ‘professorenplaag’. Maar misschien had ze het toen niet over haar eigen werk, en sprak ze over het werk van haar in dat jaar overleden tante (waarover straks meer). De portretten van haar hand in de UvA-collectie zijn ▶

Cornelia Catharina de Lange door Lizzy Ansingh (olieverf op doek, 1957). Foto: Allard Pierson/Universiteit van Amsterdam.

Klaas Herman Bouman door Betsy Westendorp-Osieck (olieverf op doek, 1941).
Foto: Allard Pierson/Universiteit van Amsterdam.

pas van 1921 en later. Hoe het ook zij, aangenomen mag worden dat de inkomsten uit dit soort opdrachten Ansingh goed van pas kwamen.

Van haar hand is nog een zesde portret, in 1957 geschilderd in opdracht van de Amsterdamsche Vrouwelijke Studenten Vereeniging (in 1971 gefuseerd met het Amsterdamsch Studenten Corps tot ASC/AVSV).

Het betreft een zogenaamd post-mortem-portret van Cornelia de Lange (1871-1950), de eerste vrouw die, in 1927, tot hoogleraar aan de UvA werd benoemd. Afgaand op de portrettencollectie van de UvA blijkt maar weer dat vrouwen zich eerder manifesteerden als portretschilder van de wetenschappers uit de hoogste regionen dan als hoogleraar.

Twee portretschilderijen van Osieck

De jongste van de Joffers, Betsy Westendorp-Osieck, was eerst een jaar in de leer bij Ansingh voordat zij naar de Rijksacademie ging. Zij was een van de twee getrouwde Joffers. Van de twee portretten bij de Universiteit van Amsterdam, die van Hendrik Anthonie van Bakel (1874-1948) en die van Klaas Herman Bouman (1874-1947), heeft zij de eerste in 1935 en de tweede in 1941 geschilderd – waarschijnlijk dus tussen al haar bedrijven door. Want ze had een druk sociaal leven met haar echtgenoot, bankier en kunstkenner Herman Karel Westendorp. Samen met hem reisde zij onder meer door Egypte, het toenmalige Nederlands-Indië, China en Japan. Dat resulteerde in ter plekke gemaakte aquarellen en medewerking aan een bijzonder fraai uitgevoerd boek over de cultuur in Japan. Zij en haar man stichtten het Aziatisch Museum, waarvan de collectie nu is ondergebracht in het Rijksmuseum. Ook staat op haar naam *Oud-Hollandsche gevelstenen*, met fraaie etsen van Amsterdamse gevelstenen. In 1941 overleed haar man. Op initiatief en met medewerking van een kring getrouwen onder wie Lizzy Ansingh, organiseerde Osieck in datzelfde jaar een grote tentoonstelling van eigen werk in het Stedelijk Museum, met wel 254 objectnummers.

Voorgangsters van deze twee Amsterdamse Joffers

Pas in het laatste kwart van de negentiende eeuw verschijnen in de portrettencollectie van de UvA de eerste werken gemaakt door vrouwen. Het betreft hoofdzakelijk schilderijen, maar ook een enkel borstbeeld en een plaquette, in steen gehakt of in brons gegoten. Het eerste portret in de collectie dat door een vrouw is geschilderd, is van de inmiddels vergeten Clémence Pruijs van der Hoeven (1839-1921). Zij maakte een portret van de wiskundehoogleraar Carel Johannes Matthes (1811-1882).

Met negen professorenportretten in de collectie spant Thérèse Schwartz (1851-1918) onder de schilderende vrouwen de kroon. Nadat zij aan het hof was geïntroduceerd en van Wilhelmina als peuter een aanminnige pasteltekening had gemaakt, kon zij zich verzekeren van een klantenkring uit de voornamelijk Amsterdamse bovenlaag. Met haar snelle werkwijze maakte ze aan de lopende band portretten, dit tot grote afgunst van schilderende collega's als Jan Veth. Hierdoor onderhield zij als vrouw niet alleen een hele familie, maar diende ze ook als creatief voorbeeld voor haar zus Georgine

Met haar snelle werkwijze maakte ze aan de lopende band portretten, dit tot grote afgunst van schilderende collega's

Elisabeth Schwartz (1854-1935), van wie een borstbeeld van Johannes Karel August Salomonson (1864-1935) in de UvA-collectie is opgenomen, en voor haar nichtje, de eerder genoemde Lizzy Ansingh (1875-1959), die vanaf haar zesde in het huis van haar tante woonde. Overigens vallen de familiebanden in de collectie nog verder te traceren met twee portretten vervaardigd door Bart Peizel (1888-1974), die getrouwd was met Sorella, de jongere zus van Lizzy Ansingh. Zo'n 13% van de portretten uit de UvA-collectie is van vrouwelijke schilders.

Niet alleen maar portretschilderijen

Naast de acht portretten van de Joffers in de UvA-collectie is er ook andersoortig werk van hen te vinden, namelijk in de UB-collectie. Genoemd zijn al de uitgaven van Betsy Westendorp-Osieck. Daarnaast is er werk van Nelly Bodenheim (1874-1951). Bodenheim was als enige onder de Joffers niet bezig met stillevens, bloemstuk of portret. Zij was een begaafd illustrator van kinderboeken, soms voorzien van versjes geschreven door haar beste vriendin Lizzy Ansingh. In de UB-collectie komen we ook nog de naam van Jo Bauer-Stumpff (1873-1964) tegen, de andere getrouwde Joffer. Zij verzorgde de uitgave van de van pentekeningen voorziene reisbrieven van haar man, de kunstenaar Marius Bauer (1867-1932).

Met dank aan Norbert van den Berg en Naftalie Hershler. We hebben ons best gedaan rechthebbenden van de geschilderde portretten te achterhalen. ◀

Excursie naar het Nationaal Holocaustmuseum, 15 april 2026

De doden blijven onder ons

Drie jaar na de excursie naar het Joods Cultureel Kwartier (JCK) in april 2023 bezochten de UvA-senioren ditmaal het Nationaal Holocaustmuseum. Evenals toen hield Emile Schrijver, directeur van het museum, een inleiding waarin hij ditmaal inging op het ontstaan, de missie en de problemen die het museum in het huidige politieke klimaat ondervindt.

Verlag: Jan Simons

Schrijver gaf in zijn inleiding een uitvoerige schets van zijn loopbaan aan de UvA, van student Semitische talen naar conservator bij de Bibliotheca Rosenthaliana en later ook bijzonder hoogleraar Geschiedenis van het Joodse boek. In 2015 werd hij directeur van het JCK en weldra ook directeur van het Nationaal Holocaustmuseum in oprichting. Schrijver sprak over de lusten en lasten van het directeurschap, zoals hij dat ook bij de vorige excursie had gedaan (zie de *Uitdienstbode* van juli 2023), en liet niet onvermeld

dat hij ook nog thrillers schreef, geïnspireerd op zijn ervaringen in de wereld van de oude Joodse boeken.

Naam

Toen in 2015 besloten werd tot de oprichting van een holocaustmuseum ontstond er discussie over de naamgeving. ‘Shoah’ dat ‘catastrofe’ betekent zou een betere naam zijn geweest dan ‘holocaust’ dat ‘brandoffer’ betekent maar ‘shoah’ zei veel mensen niets, terwijl ‘holocaust’ onmiddellijk de Jodenvervolging in de Tweede Wereldoorlog oproep. Omdat ‘holocaust’ ook in de Engelstalige wereld wordt gebruikt, koos men hiervoor. De Amerikaanse televisieserie *Holocaust* uit 1978 had kennelijk meer indruk gemaakt dan Claude Lanzmanns negen-en-een-half uur lange documentaire *Shoah* uit 1985, maar dit terzijde.

Al vóór de opening in maart 2024 werd het museum onderwerp van maatschappelijke onrust en politiek debat. De opening van het museum vond een half jaar na 7 oktober 2023 plaats. Dit riep voor het museum en het JCK de vraag op hoe met de oorlog in Gaza en de protesten daartegen om te gaan. Besloten werd alleen in te gaan op verwickelingen rond Israël die de Joodse gemeenschap in Nederland raakten, en wel zo dat alle leden daarvan zich op hun gemak bleven voelen. “Wij zijn geen Israël-museum,” aldus Schrijver. De opening vormde wel de aanleiding voor de eerste uitbarsting van pro-Palestijnse demonstraties, die overigens, zoals de demonstranten zelf lieten weten, niet tegen het museum waren gericht, maar tegen de komst van de Israëlische president Herzog.

Schuldige plaats

Het museum is in meerdere opzichten uniek. Het gaat over levende geschiedenis, want er zijn nog steeds overlevenden en er is de tweede generatie die met de verhalen of het zwijgen van hun ouders zijn opgegroeid. In het museum zijn objecten te zien die nauw met ▶

Het museum is vooral uniek omdat het is gehuisvest in het gebouw en op de plaats die een cruciale rol speelden in de Amsterdamse Jodenvervolging

Emile Schrijver

Klaslokaal door Johan van Hulst, directeur van de Kweekschool, bestemd voor de jongste kinderen uit de crèche om rustig te kunnen slapen en wellicht overgebracht te worden naar veilige onderduikadressen; nu ingericht als museumzaal.

familiegeschiedenissen van levende personen zijn verbonden, zoals de schrijftafel van de voorzitter van de Joodse Raad David Cohen, die daaraan voorlas aan zijn kleinzoon Rob Oudkerk.

Het museum is vooral uniek omdat het is gehuisvest in het gebouw en op de plaats die een cruciale rol speelden in de Amsterdamse Jodenvervolging. De Hollandsche Schouwburg tegenover het museum functioneerde als *Umschlagplatz* waar tussen mei 1942 en november 1943 46.000 Joden werden vastgehouden en naar Westerbork gedeporteerd. Het museum zelf is gehuisvest in de vroegere Hervormde Kweekschool, die zich bevond vrijwel naast de crèche waar kinderen van Joodse ouders die in de Schouwburg werden vastgehouden

den heen werden gebracht om even tot rust te kunnen komen. Tussen crècheleidster Henriëtte Pimentel en de directeur van de school Johan van Hulst ontstond een vertrouwensband waarop de laatste illegaal een klaslokaal inrichtte voor baby's uit de overvolle crèche. Hierdoor konden uiteindelijk veel kinderen naar buiten gesmokkeld worden, zoals de televisieserie *De Joodse Raad* laat zien. Het Holocaustmuseum bevindt zich dus, vrij naar Armando, op 'een schuldige plaats.'

Revenants

De tentoonstelling is verdeeld over twaalf vroegere klaslokalen. Omdat deze relatief kleine ruimtes gevuld zijn met vitrines, toonkasten, projectieschermen en zitjes

achter monitoren roepen zij een gevoel van beklemming op. In combinatie met een min of meer voorgescreven looproute, die leidt van een presentatie van het Joodse leven van vóór de oorlog tot de terugkeer van overlevenden na het einde van de oorlog, lijkt het alsof de bezoeker door de smalle looppaden onverbiddelijk langs een vastliggend en begrijpelijk narratief wordt gedreven.

Maar deze sensatie wordt tegengegaan door de veelheid van disparate beelden en objecten die vaak verbonden zijn aan een enkele persoon, zoals het in een concentratiekamp gevonden naamplaatje van een jongetje van negen jaar dat zijn ouders hem om de nek hadden gehangen voor het geval hij de weg naar huis niet meer zou kunnen vinden, een handgeschreven brief met het briefhoofd van de Universiteit van Amsterdam waarop een lijst van studenten staat die zijn 'geadviseerd' hun studie niet te verder te vervolgen, kinderschoentjes, een schrijfmachine, een muziekinstrument. Concreet en persoonlijk als deze objecten zijn, zijn ze ondanks hun aanwezigheid in eenzelfde ruimte niet in één enkel thematisch of narratief kader te vangen. Elk beeld, elk object suggereert een persoonlijk, uniek verhaal dat in de mist van de tijd is opgelost. Ze wijzen erop dat de holocaust niet een geschiedenis van massadeportaties en massamoord is, maar bestaat uit een ontelbare verzameling van verhalen van mannen, vrouwen en kinderen die burens of klasgenoten waren.

Op de wanden zijn, naast beeldschermen en doorlopende vitrinekasten, bij wijze van een tijdlijn alle maatregelen die de Duitse bezetter dag na dag afkondigde, in extenso aangebracht. De hoeveelheid aan informatie en de dispaartheid van de objecten en beelden maken de geschiedenis van de Jodenvervolging echter voelbaar tot een niet in een logisch of chronologisch geordende totaliteit te vatten ervaring: ze gaan het bevattingsvermogen te boven.

In het schemerduister van de meeste zalen worden de beelden en objecten bovendien haast *revenants* die uit een diep en duister verleden opdoemen. Veel foto's en films komen op een vreemde manier bekend voor, omdat deze en dergelijke beelden over de holocaust al lang en vaak in films, boeken, tijdschriften, televisieprogramma's of in musea te zien zijn geweest. En ook de vele objecten komen uit een verleden dat nog dichtbij genoeg is om, zeker voor de generatie van UvA-senioren, af en toe een gevoel van herkenning op te roepen; het was immers ook de wereld van hun ouders en grootouders. Maar in de setting van dit museum worden

Schreef Adorno ook niet dat na de holocaust geen poëzie meer mogelijk is?

deze vertrouwde beelden en objecten, opgeborgen achter glas en geprojecteerd op een scherm, tegelijk ook vreemd en ongrijpbaar.

Unheimlich

De ervaring die het Nationaal Holocaustmuseum oproept is het best te omschrijven met de term *das Unheimliche*, waarmee Freud het ongemak aanduidde van de confrontatie met iets wat vertrouwd en vreemd tegelijk is, alledaags en toch onbevattelijk, herkenbaar en ondoorgrondelijk. De architectuur, de inrichting en aankleding van de zalen en de presentatie van beelden en objecten confronteren de bezoeker met de geschiedenis van de holocaust zonder in de valkuil van een 'holocaust experience' te trappen of de bezoeker de illusie te geven dat deze met een afgerond verhaal te vatten is. Schreef Adorno ook niet dat na de holocaust geen poëzie meer mogelijk is?

De les van het museum ligt besloten in de iconische foto waarmee de expositie opent: een jongen loopt in het zojuist bevrijde Bergen-Belsen met afgewend hoofd langs een lange rij van lijken van kampgevangenen. Het museum leert dat de doden zich niet laten wegglijden, maar ook in het heden blijven rondwaren. ◀

Aanvulling

Bij de afbeelding van de sculptuur bij het verslag van de excursie naar De Nederlandsche Bank in de vorige editie ontbrak het onderschrift: Toby Ziegler, *Zelfportret als vallend naakt II* (2017), collectie DNB

